

využitelného záření uveřejnil v monografii (1973), která je dodnes cenným informačním zdrojem. S Karlem Věbrem a Jaroslavem Podešvou vydal v r. 1968 metodickou příručku o pěstování rostlin při umělém osvětlení. V posledních letech výzkumné práce se věnoval malé účelnosti řasového testu toxicity, pro který zcela v duchu své technické zdatnosti vyrobil unikátní kultivační zařízení. Díky němu podpořil stanovisko britských ekologů, že tento test je zdlouhavý, málo citlivý a nespecifický.

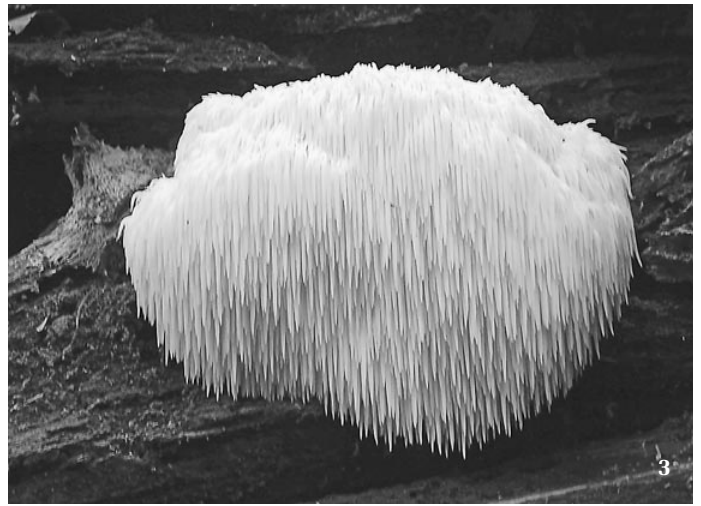
Štěpán a jeho manželka Anna sdíleli i specifického botanického koníčka – poznávání a fotografování planě rostoucích rostlin a jejich porostů, a také hub. Nejprve

2 Manželé Anna a Štěpán Kubínovi.

Foto z archivu Laboratoře buněčných cyklů řas Mikrobiologického ústavu AV ČR

3 Plodnice dřevokazné houby korálovce bukového (*Hericium coralloides*) z Markétského polesí ve východní části chráněné krajinné oblasti a biosférické rezervace Třeboňsko. Foto Š. Kubín

u nás a později, jak se rozšiřovaly možnosti cestování, po celé Evropě. Zvláštní pozornost věnovali hlavně planě rostoucím vstavačovitým rostlinám (orchidejím), v Evropě téměř výhradně pozemním. V tomto ohledu byli následovníky a někdy i průvodci na cestách naší výborné univerzitní učitelky

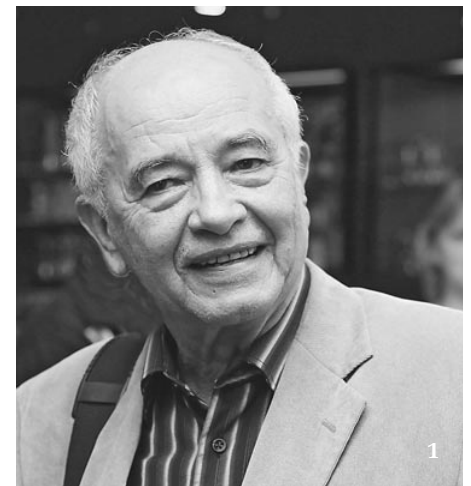
Dagmar Dykyjové, která již od r. 1964 působila v Botanickém ústavu ČSAV v Třeboni. Ve vděčné paměti Třeboňáků Štěpán zůstane zejména jako člen prvního svobodně zvoleného městského zastupitelstva a jeho rady v letech 1990–94. Pomohl život ve městě, kde prožil 64 let, převést do stavu žádoucího ve svobodné občanské společnosti.

Památku vědce, aktivního občana a křesťana Štěpána Kubína uctíme nejlépe svou snahou o poctivost a nejlepší možná řešení otázek pracovních i obecně životních tak, jak se o ně snažil on.

K dalšímu čtení např. Živa 2009, 3: XXXVIII; 2012, 1: VII–VIII.

Tomáš Hermann, Jacques Joseph

Afrika Jana Krekuleho II. „Afrika se mi stala druhým domovem“

Pokračování rozhovoru s rostlinným fyziologem Janem Krekulem (1931–2022) o jeho badatelských a životních zkušenostech při odborné stáži ve Výzkumném ústavu kakaa (Cocoa Research Institute) v Ghaně v letech 1966–68 (první část vyšla v Živě 2025, 1: X–XII). Rozhovor vedli Tomáš Hermann (TH) a Jacques Joseph (JJ) na přání J. Krekuleho na jeho chalupě v Pozdýni dne 26. srpna 2022, necelé tři měsíce před jeho smrtí. První část se věnovala motivacím stáže na základě tehdejší smlouvy mezi Československou a Ghanskou akademií věd, přicestování do ústavu a charakteru tehdejšího výzkumu. Zde pokračuje Janovo vzpomínání na další souvislosti a zkušenosti přírodovědné i kulturní: jde nakonec o poslední osobní vyznání jeho lásky a obdivu k Africe. Rozhovor doplněný ilustračním materiálem je zkrácenou verzí, plné znění s poznámkami bylo publikováno minulý rok v časopise Dějiny vědy a techniky (2024, 1 a 2).

1 Jan Krekule při křtu knihy Skrytá poselství vědy (vydala Academia) v r. 2012. Foto S. Kyselová, AV ČR

TH: Když jsi inicioval naše setkání s motivací zachytit vzpomínky na africkou zkušenost, možná jsi měl na mysli ještě něco dalšího...

Měl jsem na mysli ještě tu okolnost, že jako přírodopyspec a zvědavý člověk jsem měl možnost dostat se do pralesa. Byla dána tím, že kdysi se v okolním pralesu těžily

fosfáty a bylo nutné postavit cestu tam, kde se těžilo, a odvážet, co se vytěžilo. Všechno bylo opuštěné, zarostlé, ale byl to jednoduchý přístup do skutečného deštného pralesa. Po staré cestě jsem do pralesa opravdu docházel. Byl to takový můj „majstrštyk“, že když přišla nějaká návštěva, už o tom věděli a chtěli vidět, jak to vypadá v pralesě. Jak jsem tyto lidi vodil do pralesa, neustále jsem je upozorňoval, že tam mohou být hadi a leccos dalšího, abych tomu dodal takový mýtus stálého nebezpečí. V Akře tenkrát byly evropské společnosti s přírodovědnými zájmy, amatérské společnosti, ale tito lidé byli velmi rádi, když jsem jim mohl

organizovat exkurze. Takže jsem se setkával s takovými návštěvami přírodních zvědavců, včetně těch ne zcela již amatérských.

TH: To bylo v nějaké docházkové nebo dojezdové vzdálenosti?

Bylo to v dojezdové vzdálenosti a ani Akra nebyla příliš daleko. Několik kilometrů od nás jsme měli na dosah autentický prales. Chtěl bych dodat, že lidé, kteří se setkají s tropy poprvé, mají trochu klamnou představu o jejich pestrosti, poněvadž se setkávají s tím, co roste na okraji pralesa po cestách, tedy tam, kde je hodně slunce a velká fotosyntéza. Okraje a cesty kolem skutečného deštného pralesa jsou neobyčejně pestré, ale je to klamavá imitace, jak prales opravdu vypadá, poněvadž počet druhů, které rostou uvnitř, je z nedostatku světla vlastně velmi chudý a omezený. Člověk občas narazí sotva na dva druhy bylin, a i to je velký objev.

TH: Napadá mne, že se tu obloukem vracíme k tomu, od čeho jsme vyšli, totiž k Janu Jeníkovi a jeho výzkumům, neboť zde se asi nachází přece jen jeden styčný bod vašich zájmů.

Ano, Honzův výzkum byl široce zaměřený, tam byly speciální dendrologické otázky, záležitost větru, kořenových systémů. Solidně založený výzkum tropické flóry v širokém slova smyslu. Kdežto já jsem byl vždycky omezený na kakaovník a toto bylo jen volnější překračování, které jsem si rád dovolil. Opakuji, že v deštném pralesu je flóra omezená na desítky druhů stromů. Já jsem z nich znal jenom některé, jen specializovaní dendrologové se vyznají v tropickém pralesu, já byl spíše amatér, orientovaný na byliny a v tomto smyslu tam nemá co dělat.

TH: Pokud si vzpomínám, na myslí ti tanula rovněž tématu tradičního hospodářství a společenské organizace?

Setkal jsem se tam, nebo aspoň se tak domnívám, ještě s klasickou rodinou, která byla organizována tak, že starší část rodiny se starala o ty nejmladší a nechávala je užít si světa. To bylo velmi výrazné, a druhý výrazný prvek byl, že rodina se postarala o své členy po celý život. Samozřejmě v době, kdy již docházelo k nárůstu obyvatel velkých měst, což nebyla jen Akra, se rodiny začínaly rozpadat. Mladá část odcházela do města, ztratila spojení s původní rodinou a znamenalo to rozvrácení původního systému. V tehdejší Africe ale bylo naprosto nepředstavitelné, že by někdo z rodiny byl v nějakém ochranném sociálním zařízení mimo rodinu, která se postarala o všechno od začátku do konce. Myšlenka, že by někoho dali do ústavu pro seniory, byla naprosto nepředstavitelná.

JJ: Napadá mne k té kontinuitě s koloniální minulostí, že obecně u většiny subsaharských zemí vznikla nezávislost v 60. letech, občas dřív, tedy teprve nedávno. Projevovalo se to na životě, byly ve společnosti cítit dozvuky?

Ghana byla myslím první (1957) a ostatní následovaly. Bylo to nedávno a doznívalo v některých krucích společnosti, zejména v armádě. Armáda tam vystupovala tak, jak obvykle armáda vystupuje – velmi sebevě-

2 Univerzita v Ghaně, Akra (2012). Foto S. Ontoyin, Wikimedia Commons, v souladu s podmínkami použití

domě a sebevědomí nově narozeného státu bylo zcela zřejmé. Armáda byla zvláštní, poněvadž to byly především paradesantní jednotky, sídlily na severu Ghany, ale padáky měly na jihu, tomu jsem se vždycky podíval. Nevím, jestli to nebyla jen nějaká bajka, ale mluvilo se o tom a leccos poukázvalo, že to tak doopravdy bylo. Zcela jistě s čerstvou nezávislostí souviselo hledání nových institucionálních vazeb a jejich rozvoj, díky kterým jsem já mohl přicestovat.

TH: A udržoval jsi nějaké kontakty s českým prostředím, s rodinou, přáteli nebo pracovníky?

Byl jsem už ženatý a má žena Alena za mnou později přijela. A ona tam ke své radosti, to podtrhuju bez ironie, byla se mnou asi půl roku a hodně se jí tam líbilo. Její příjezd jen trochu pokazila okolnost, že první, s kým se setkala, když už byla na místě a procházela se po jakémsi betonovém tarasu, byl had, který se k ní připlazil. Hadů tam bylo hodně, asi 30 druhů včetně zelené mamby. Zažil jsem situaci, když jeden rakouský fytopatolog postříkoval kakaovníky a na jednom stromku byla i mamba. Tě se to nelíbilo, začala ho pronásledovat, ale podařilo se mu utéct. To je jeden z hadů, kteří nelezou od tebe, ale za tebou.

Ale zpět ke kontaktům. S ústavem v Praze jsem udržoval omezené, ale pravidelné styky. Jinak jsem hlavně udržoval styky s československým velvyslanectvím v Akře, kde působil také jeden můj školní spolužák. Půjčoval jsem si od nich filmy, které jsme promítali na našem ústavu. To byla velmi oblíbená záležitost, pořád se mě ptali, kdy už zase půjdu na velvyslanectví a přinesu nějaký film.

TH: Čili kontakt s velvyslanectvím byl kontaktem s českou kulturou a přímo s novou filmovou vlnou 60. let...

Ano, dostával jsem na kotoučích české filmy, co šly do distribuce s anglickými titulky, v ústavu jsme měli biograf. Ono to ale na velvyslanectví bylo i tak, že se projevovala jistá izolovanost diplomatického prostředí. Když jsem k nim byl pozván poprvé, abychom si zahráli tenis, dvouhru, a přišel jsem se svým černým kamarádem, tak oni říkali, proč si bereš s sebou sběrače míčků?

Bylo pro ně nepředstavitelné, že někdo doopravdy navázal styk s autochtonním obyvatelstvem.

JJ: Když jste zmínil rakouského fytopatologa, zahraničních spolupracovníků, Evropanů, tam jich současně s vámi bylo více? A byla mezi vámi solidarita?

Bylo jich víc, ale ne mnoho, pouze jednotlivci. Byla mezi námi společenská solidarita, poněvadž to ani nelze jinak, takže jsme pořádali a byli zváni na párty apod. Byl tam jeden člověk, který se lišil od ostatních, fytopatolog, který začínal jako londýnský jazzman, velmi vzdělaný a moudrý člověk, který jako jeden z mála Evropanů udržoval styk i s Ghaňany. Nemám teď na mysli jenom zaměstnance toho ústavu, ale s Ghaňany vůbec. Což pro většinu Evropanů byla výjimečná záležitost, kromě elementárních nutností něco koupit nebo zařadit.

TH: Ty jsi ale vztahy s místními komunitami také navazoval?

Já jsem kontakty navazoval a svědčí o tom můj největší africký úspěch, na který jsem hrdý, že když jsem odjížděl, šéf místní restaurace Akemak rozhodl, že mým kamarádům bude týden nalévat zadarmo. To považuji za obrovský sociální úspěch. Jak jsem již uvedl, třeba pro lidi z velvyslanectví vůbec nepřipadalo v úvahu, aby vešli ve skutečný přátelský styk s místní populací, ale mně se to myslím docela podařilo, aspoň jsem se o to snažil.

Tafo bylo vlastně velké okresní město. Občas jsem se stýkal s jeho místními obyvateli. Chtěl jsem si tam zahrát fotbal, a to byla velmi drsná zkušenost. Jako bývalý hráč Slavoje Dejvice jsem si věřil, ale když jsem přišel na hřiště, zjistil jsem, že s jejich technikou si vůbec neporadím, a tak jsem předstíral, že jsem si natáhl sval a rychle odešel. Byl to místní ligový klub, něco jako kdybych vyběhl na Spartu.

TH: S místními jsi pořád využíval komunikaci v angličtině, neboť to byla země anglofonní, nebo jsi pronikl i do nějakých místních dialektů?

To ne, oni měli povinnou angličtinu, byli zvyklí na anglický způsob výuky, jejich botanika se učila na dubech, jasanech, takže nebyl problém. Angličtina byla obecná, i mezi sebou mluvili většinou anglicky, velmi výjimečně jsem slyšel jiné jazyky. Ale vdejší Pobřeží slonoviny je už frankofonní.

JJ: Nevím, jak je na tom Ghana, co se týče lokálních jazyků, ale některé z afrických zemí jsou v tomto velmi rozšířené a potřebují sjednocující linku.

Zde je obrovský rozdíl mezi jihem a severem, který i v Ghaně již sahá k islámu. Jestli ale mohu říct něco jiného, co mě překvapilo, tak podle mé zkušenosti míra jejich znalosti o nás byla daleko, daleko větší než míra naší znalosti o nich. Na tom si trvám, když se vracíme zpátky do těch let. O nás jako Evropanech i o nás jako Československu. Oni věděli, co je Československo, a já jsem se vlastně styděl, jak my jsme přezíráví.

Co mne také zaujalo a možná s tím souvisí, že asi z anglického školství měli nacvičený systém, který spočívá na sebeprezentaci, takže se učíš své osobní vystupování pro různé situace. To se Ghaňanům moc líbilo a nevynechali jediné příležitosti k takovým osobním exkurzům. Když se ve výboru místního ústavního klubu jednalo třeba o tom, jestli máme mít nábytek z místního materiálu nebo železný, vedla se o tom dlouhá debata a postupně vystupovali řečníci s perfektně připravenými projevy. Dnes vzpomínám, že taková debata trvala dobře do půlnoci, aniž by se k něčemu jednoznačnému došlo.

JJ: A co se konzumovalo v Akemaku nebo jiných tamních podnikcích?

Co se kuchyně týče, já jsem tam nikdy moc nejedl a vlastně nevím, oni byli od Angličanů zvyklí na anglickou kuchyni, která je velmi úsporná, to se projevilo. Jako člověk, který má rád víno, jsem netrpěl, protože trh byl zásoben hlavně australskými víny, už to nějak bylo v dosahu Austrálie. Samozřejmě tam byla německá piva, odjakživa standardní a dobré pivo. Ale jejich tradiční pití je zkvašená míza z palem, když se porazí, to je velmi příjemné a také jsem to zkusil. Byly krásné večery, když se sedělo, stmívalo a pily se zkvašené nápoje. Je o tom významná africká próza The Palm-Wine Drinkard (autor Amos Tutuola), takový „návod“, jak to pít. Velmi známá africká próza, která do určité míry vstoupila do světové literatury. Nemohu posoudit, zda pouze v té době a zda je ještě dnes známá, je to už dávno.

TH: Dostáváme se k tvému odjezdu a návratu do Prahy. Vrátil ses do svého domovského ústavu, vstoupil jsi do starých kolejí, nebo se něco změnilo?

Co pro tebe nová zkušenost znamenala? Z hlediska mého okolí se myslím nic podstatného nezměnilo. Ale Afrika se pro mě stala nikoli cizokrajným pojmem, ale jakýmsi druhým domovem. Když jsem odjížděl, bylo to opravdu velmi emocionální, říkal jsem si, že se sem už třeba nikdy nepodívám. Bylo mi smutno, oni se se mnou přišli loučit, já jsem odjížděl lodí, to byl takový sentimentální okamžik. Pocit, že se něco uzavírá. A že to byla velmi příjemná kapitola, kterou nerad opouštím, že opouštím něco, co jsem měl rád.

TH: Již jsme mluvili o dalším zúročení odborných výsledků, takže jsi s Afrikou vnitřně zůstal v kontaktu a představuji si, že jsi v kontaktu zůstal i jiným způsobem.

3 S Tomášem Hermannem na zahradě letního domu v Pozdnyni, 26. srpna 2022. Foto J. Joseph

Co se týče výzkumu rostlinných hormonů, které jsem tam uplatňoval, tak ano, s nimi jsem pak měl co do činění i zde. To byl ale návrat a pokračování na stejné odborné tematické úrovni. Nechal jsem dělat z místních extraktů analýzy hormonů, které se nacházely v listí kakaovníku (z listů se dá nejsnadněji dělat extrakt), to bylo uveřejněno a tam nemám dluh. Co nebylo uveřejněné, to už jsem říkal a za to se stydím, byly ekologické podmínky růstu kakaovníkové sadby, a to jsem udělat měl. Je to poměrně široké pole, na místě to nemůžeš zpracovat a představuješ si, že po návratu se na to soustředíš a budeš se tomu věnovat. K tomu nedošlo a použil bych i slovo selhání v tom smyslu, že jsem se na to opravdu připravil a měl jsem hodně materiálu. Pak jsem pořád měl nějaké alibi, proč musím dělat něco jiného důležitějšího a že se k tomu jednou dostanu. A nedostal jsem se.

Zůstal jsem ale v kontaktu i jiným způsobem, poněvadž jsem zval různé představitele ústavu do Prahy. Ředitel Asomaning se stal oblíbeným společníkem jisté pivní společnosti u nás v Čechách. Někteří další též. Takže ano, několik lidí, myslím čtyři, jsem zval k nám, hostil je a předváděl jim Prahu. Oni si tady všichni našli i svou společnost, dokázali se přizpůsobit normálním pivařům. Jako „nepivař“ jsem vždycky obdivoval, jak rychle se vmezeřili do lokálních společností.

TH: A naopak ty ses do Afriky vracel?

Pokud byla příležitost, ale to už bylo vždy jen na krátké období. Jiná oblast Afriky, se kterou jsem se trochu blíže seznámil, je Namibie, byl to jen asi měsíční pobyt a velmi zajímavá záležitost. Jsou tam města německých osadníků, která vypadají stejně jako města na Baltu. Ten typ malého německého města mě vždycky dojímal, Němci tam jezdí hromadně nejen na dovolenou, ale i na odpočinek.

Měl jsem příležitost navštívit Jižní Afriku, Dakar a několik dalších míst. To byly ale

menší badatelské cesty, už nedovedu přesně pojmenovat konkrétní leitmotivy. Vykládal jsem něco o tom, co dělám, apod. V Johannesburgu jsem se částečně setkal víc i s místní badatelskou komunitou.

TH: Chtěl bych se závěrem ještě vrátit k základní motivaci, proč jsi měl práni a potřebu o Africe pohovořit?

Jak jsem říkal, mám Afriku rád, nebojím se říct, že se mi stala druhým domovem. Motivace je taková, pokud se vrátím ke Ghaně, že na rozdíl od většiny laických představ je to země překvapivě vzdělaná, s překvapivě rozsáhlým školstvím, s překvapivě rozsáhlým zájmem o dění ve světě, nevyjímaje naši zemi. V tom myslím neexistuje žádná reciprocita, protože když se u nás vysloví Afrika, většinou lidé „nastraží zájem“ o jakousi exotiku. Tato představa exotiky v Africe, kterou jsem já poznal, většinou nezahrnuje představu země, která je svou vzdělaností srovnatelná s naší zemí a svými vědomostmi o světě ji možná předčí. Nepochybuji, že tam část venkovského obyvatelstva postrádá jakési vzdělání srovnatelné s naším, ale já jsem se s těmito lidmi nesetkal. Vlastně je to také v tom, že Afrika je ohromně různorodá, velká, přitažlivá a že nám může být bližší, než bychom si představovali.

JJ: Já mám zkušenosti hlavně s frankofonními oblastmi, se Senegalem nebo teď s Burundi. Slyšel jsem ale v tom vyprávění mnoho věcí, které jsou podobné nebo paralelní s mou zkušeností. Že oproti představě mnoha lidí o jedné velké Africe jsou ty země velmi různé, každá má specifika historická, kulturní, klimatická a další. A zároveň vyvolává představu exotiky, spojenou ale s nějakými obavami nebo předsudky. V některých ohledech Afrika klišé a stereotypy představ skutečně beze zbytku naplní, ale v jiných se s tím úplně radikálně mine. Po své první cestě do Senegalu jsem kamarádům začal říkat, že Afrika se jim možná bude a možná nebude líbit, ale rozhodně si myslím, že by se tam každý člověk měl alespoň jednou podívat, je to zkušenost nesmírně obohacující, i kdyby to měl být jenom krátký pobyt.

To vše bych podepsal. Představy o jisté podřadnosti ve srovnání s naším prostředím, vzdělaností i kulturou, a různorodost. Sám to rozšiřuji a myslím si, že každý vzdělaný člověk, což může představovat různé věci, by měl navštívit a seznámit se také se základními biotopy naší Země, vědět, co je tundra, co jsou ledovce, step, poušť. To dá jiný vztah ke světu. Když pořád mluvíme o tom, co máme chránit, tak to potřebujeme trochu znát.

Ale Afrika možná už není tou Afrikou, kterou jsem poznal. Otázka je, čeho se ti, kteří dnes jedou do Afriky, opravdu dočkají. Jsou poznávací zájezdy, kde mnoho vidí, ale etnického potenciálu se nedočkají, nepřijdou s ním do styku, pokud jim někdo neodnese kufr k letadlu nebo od letadla...

Věnováno památce Jana Krekuleho a jeho dlouholeté velmi blízké spolupráci se Živou